

SLÍZ MARIANN 2010. A helynévi adatok szerepe az Anjou-kori személynevek vizsgálatában. Az *Egrimihalaza* típus. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 105–111.

N. FODOR JÁNOS

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Vörös Ferenc két családnévátlaszáról

1. VÖRÖS FERENC, Kis magyar családnévátlasz. Kalligram, Pozsony, 2014. 440 lap –
2. VÖRÖS FERENC, Kárpát-medencei történeti családnévátlasz. Kalligram, Dunaszerdahely–Budapest–Pozsony, 2017. 564 lap

1. A névtani, dialektológiai és – a tulajdonnevek térbeli megoszlásával foglalkozó – névföldrajzi vizsgálatok alaptulajdonsága, hogy empirikus jelleggel, nagyszámú adatból vonnak le következtetéseket. A magyar és nemzetközi tudományos életben már több mint két évtizede jelentkeznek törekvések és szándékok arra, hogy az informatikát állítsák ezen tudományok szolgálatába, így az adatok könnyedén kereshetővé válnak a monumentális adatbázisokban, és az eredmények jóval könnyebben térképre vetíthetők, változatosabban ábrázolhatók, mint korábban.

VÖRÖS FERENC itt bemutatandó két kötete ezeket a lehetőségeket kihasználva készült el, és a magyar névtudomány egyik fontos adósságát kezdi el törleszteni: óriási adatmennyiség alapján készült térképeken ábrázolja bizonyos magyar családnevek gyakoriságának és egyes nyelvi jellemzőinek területi variabilitását. Az első kötet a jelenkori családnévanyagot, a második történeti adatokat: az 1720-as összeírás családneveit használja forrásul. Meg kell jegyeznünk, hogy VÖRÖS FERENC elmúlt évekbeli munkásságának névföldrajzi vonatkozású tanulmányain, kötetein túl fontos eredménye egy tematikus konferenciasorozat megszervezése is a témában, A nyelvföldrajztól a névföldrajzig címmel.

2. A Kis magyar családnévátlasz előszavából és bevezetőjéből értesülhet az olvasó a kötet előmunkálatairól és készítésének alapelveiről. Az előzmények kapcsán a szerző felidézi, hogy a magyar családnévanyag területi tagolódásáról természetesen korábban is sok szó esett a szakirodalomban egy-egy név vagy névtípus kapcsán. De régóta megvolt az igény arra is, hogy egy teljes, vagy megközelítően teljes adatanyagon, szinkrón metszetben tudjuk ábrázolni és értelmezni a nevek térbeli megoszlását. Természetesen hasonló törekvéseket és eredményeket sorolhatnánk a magyar névkutatás történetéből a helynevek vizsgálatának kapcsán is: az egyes névelemek, névtípusok névföldrajzának történeti, nyelvi-nyelvjárástörténeti és „névtani” célú elemzését (a klasszikus felosztásra lásd KÁZMÉR 1970: 12–15).

Fontos előzménynek tekinthető a személynévföldrajzi kutatásokban, hogy a kétezres évek elején a magyar névkutatás egyik legfontosabb alakja, HAJDÚ MIHÁLY több szintézisben foglalta össze a magyar személynevekre vonatkozó kutatásait: Az Általános és magyar névtanban például a magyar névtörténet korszakait a keresztnévek és családnevek területi megoszlását is bemutató táblázatokkal és térképvázlatokkal jellemezte (többféle történeti forrás adatait fölhasználva). Ugyanő Családnevek enciklopédiája című munkájához kikérte az aktuális magyarországi népesség családneveinek listáját a hatóságoktól,

amely alapján megírta az 1000 névviselőnél többek által használt családnevek szócikkait (a nevek motivációs csoportosításával, etimológiájának megfejtésével). Rövid, velős összefoglalóihoz korábbi gyűjtései és tapasztalatai alapján névföldrajzi megjegyzéseket is fűzött, pl. az adott név „a Dunától nyugatra gyakori” stb. (HAJDÚ 2003, 2010).

VÖRÖS FERENC korábbi tudományos terveinek megvalósításához is az adta meg a döntő lökést, hogy kérésére a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala rendelkezésére bocsátotta a 2009-es magyarországi névállomány lakhellyel is annotált névadattárát, a több mint tízmillió névviselő által viselt kb. 195 000 családnév és névváltozat adatait. Ebből alakította ki strukturált adatbázisát, és emellé készítette el a térképezéshez szükséges szoftvert. A Bevezetés tanúsága szerint az adatbázis alapján viszonylag rövid idő alatt sok tanulságos térképlap elkészítéséig jutott el, amelyekből némi kényszerű válogatással hozta létre az atlaszt.

A jelenkori névanyag feldolgozása közben a szerző már munkálkodott az 1720-as magyarországi összeírás névanyagának hasonló célú feltárásán. Ebbe a kötetbe ennek anyagából 15 név térképét illesztette be, amelyeken keresztül lehetséges a két időbeli szinkrón metszet képének összehasonlítása az adott jelenség esetében.

Az atlasz bevezetőjében a szerző kitér többféle feldolgozási problémára: ilyen a névváltozatok kezelése, a motiváció alapú besorolás buktatói, a több részből álló családnevek ügye, az 1715-ös és 1720-as országos összeírás általános jellemzői, a jelenkori névadatok hagyományörző írásmódjának tanulságai, a történeti nevek névszociológiai értékének kérdésköre (vagyis, hogy mennyire tekinthetjük az egykori, lejegyzett formát az élőbeszédet visszatükröztető változatnak), valamint a térképi ábrázolás alapelvei. A bevezetést továbbvezető szakirodalom és forrásjegyzék zárja.

Az atlasz érdemi része a vizsgált családnevek alapadatait és térképeit tartalmazza: a legnagyobb terjedelemben 106, a magyarországi névviselők körében legalább 10 000 fő által viselt név (valamint néhány névgrammatikai jelenség) földrajzi megoszlását ismerhetjük meg. A nevek tipológiai csoportokra bontva követik egymást: *-i* képzős, származási helyre utaló, apanévi eredetű, népcsoportra utaló, foglalkozásnévi eredetű, társadalmi státuszra utaló nevek sorakoznak egymás után.

Egy-egy oldalpáron az adott név változatait és megoszlásukat, az összes névviselő számát, megyékre lebontott, táblázatba foglalt regionális gyakoriságát, egy kisebb térképen a megyei szintű megoszlást, és egy nagyobb térképen az irányítószámok szerinti, kisebb egységekre bontott megoszlást tanulmányozhatjuk.

A néhány történeti térképlap még felületes szemlélő számára is alkalmas lehet arra, hogy megmutassa, sok esetben (pl. *Szilágyi*) a migrációs folyamatok ellenére is megmaradt egy-egy név kisebb-nagyobb területi kötöttsége a magyar nyelvterületen – közel 300 év távlatából is.

A leggyakoribb nevek térképlapjait morfológiai jelenségek megoszlását mutató oldalak követik: az *-i* képzős nevek gyakorisága, néhány idegen névképző elterjedése (*-ovics*, *-inger*; *-sky*), majd néhány szemantikai típus (foglalkozásnevek, hangszerkészítéssel kapcsolatos nevek stb.) összesített térképe. Ezután a magyar névtörténetben fontos szerepet játszó képzők: a *-fi*, *-fia* stb. földrajzi megoszlásáról, majd néhány írástörténeti jelenség területi elterjedtségéről láthatunk kartogramokat.

Az atlasz térképei az adott nyomdai lehetőségekhez mérten, ám itt-ott kissé nehézkesen kivehetően mutatják be egy-egy név, névtípus megoszlását. Mivel a háttérben digitálisan

előállított és digitálisan kezelhető adattárak és térképek húzódnak meg, talán bízhatunk benne, hogy az anyagi források függvényében akár nyomtatva, akár online változatban további kiadásokban még jobban átlátható, színes formában is viszontláthatjuk ezeket a tanulságos és rendkívül adatgazdag térképlapokat a jövőben. (Internetes változatban tanulmányozható családnévátlaszra számos, különböző szinten adatolt és különféle megjelenítési technikát alkalmazó megoldást találunk több európai nyelv esetében. Kiemelkedő részletességgel készülő projektként a német Digitales Familiennamenwörterbuch Deutschlands említendő, ahol a feldolgozott nevek nyelvi magyarázatán túl névtérképük is letölthető: www.namenforschung.net/dfd/woerterbuch. Magyar családnévadatokból építkező adatbázisként jelenleg N. FODOR JÁNOS Történeti Magyar Családnévátlasza érhető el a világhálón: www.csaladnevatasz.hu.)

3. VÖRÖS FERENC 2017-ben tette közzé újabb névföldrajzi kötetét, a Kárpát-medencei történeti családnévátlaszt. Ez a munka az 1720-as Conscriptio Regnicolaris adataira, tehát történeti névanyagra támaszkodik, és az előzőekben bemutatott jelenkori névátlaszhoz sokban hasonló szerkezettel épül föl. Sok tekintetben viszont bővebb, gazdagabb annál.

Bevezető részében rövid összefoglalót olvashatunk a magyar személynévtörténetről, a szerző áttekintést ad a hazai személynévföldrajzi kutatásokról és a kapcsolódó nemzetközi eredményekről. Ez utóbbi fejezet kiválóan példázza a családnév földrajzi megoszlása iránti – az elmúlt években észrevehetően fokozódó – érdeklődést, amelynek hátterében nem csupán nyelvészeti-névtani, hanem különféle társadalomtudományi, történeti, genealogiai szempontok húzódnak meg. A szerző részletesen bemutatja az 1720-as összeírás történetét, társadalmi hátterét; jellemzi mennyiségi szempontokból és az írástörténet tekintetében. Kisebb rész tanulmányokat olvashatunk egy-egy névtípusról (*-i*, *-fi* képzős családnév), a nevekben megnyilvánuló hangtani változatosságról és a nevek tipizálásáról.

A kötet érdemi, térképes része a szó szoros értelmében és átvitt értelemben is „színesebb”, mint a jelenkori adatokat bemutató kötet. A szerző az 1720-as összeírás mintegy 178 ezer alapadatából kiválasztott 176 leggyakoribb családnév névföldrajzi képét ábrázolja 452 atlaszlapon. Az egyes oldalpárokon egy rövid, szócikkszerű összefoglalót olvashatunk a név eredetéről, keletkezéséről, magyar nyelvbe kerüléséről, illetve hangtani, morfológiai, valamint művelődéstörténeti vonatkozásairól. Ezáltal a jelenkori névanyagot bemutató atlaszhoz képest követhetőbbé válnak a szerző (olykor vitatható) döntései is, amelyekkel az egyes neveket (lexikális, szemantikai stb.) típusokba sorolta. A nevek változatainak és azok számarányának megadását a kisebb, megyékre vetített térkép követi, majd egy nagyobb, áttekintő térképen a települések határát kijelölő foltokra vetítve tanulmányozhatjuk az adott név arányait az adott helységekből. A főbb névtípusok fejezetein belül a leggyakoribb nevek példáit szemlélhetjük, néhány érdekesebb hangtani variáns (*Müller* ~ *Miller*) pedig külön-külön térképlapon. Meg kell jegyeznünk, hogy a kötet méretkorlátai miatt olykor nem könnyű az olvasónak vizuálisan kinyerni egy-egy atlaszlap fő tanulságát: a név gyakoriságát az adott területen, hiszen a települések határának eltérő nagysága szembeötlőbb, mint az arányokat ábrázoló színárnyalatok.

A névtípusok térképlapjait egyes morfológiai jellemzők (pl. képzők) alapján készült összesített térképlapok követik. Itt említhetjük meg, bár a forrásul használt, 1720-as felmérés történeti sajátossága, hogy nagyon sajnálatos módon bizonyos területek, így az erdélyi népesség adatai is hiányoznak belőle, vagyis a térképen fehér folt tátong az erdélyi

vármegyék, székek helyén. Példaként az *-ul*, *-uj*, *-uly* morfémas román eredetű családnevek ábráját említhetjük, ahol a szinte ecsetvonásnak tűnő sáv sajátosan kijelöli a korabeli határokat, de sejtetően nem a jelenség valódi határát. Ez a hiány természetesen a jövőben csak további források feltárásával, adatbázisba illesztésével lesz orvosolható.

A kötetet mutató, térképjegyzék és angol nyelvű összefoglaló zárja.

4. VÖRÖS FERENC atlaszkötetei kiemelkedően fontos, jelentős állomások a magyar névföldrajzi kutatások történetében. Joggal bízhatunk benne, hogy a közölt névtérképek nemcsak a névadás területi variabilitásának kutatását, hanem a mögöttük meghúzódó nyelvi-társadalmi-történeti összefüggések vizsgálatát is elősegítik a jövőben.

Hivatkozott irodalom

HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Osiris Kiadó, Budapest.

HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnevek enciklopédiája*. Tinta Kiadó, Budapest.

KÁZMÉR MIKLÓS 1970. *A »falu« a magyar helynevekben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

BÁRTH M. JÁNOS

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcskei Andrea – Farkas Tamás – Slíz Mariann szerk., Magyar és nemzetközi névtani terminológia. Hungarian and International Onomastic Terminology

International Council of Onomastic Sciences – Magyar Nyelvtudományi Társaság,
Uppsala–Budapest, 2017. 189 lap

1. A kötet a nemzetközi névtani terminológia két legfontosabb többnyelvű terminusjegyzékének magyarul bővített változatát tartalmazza mutatókkal és kísérő tanulmányokkal. Az egyik lista az alapvető névtani terminusok angol–német–francia nyelvű jegyzéke, melyet a Nemzetközi Névtudományi Társaság (International Council of Onomastic Sciences, ICOS) állított össze. A másik lista azokat a terminusokat tartalmazza, melyeket az ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoportja (United Nations Group of Experts on Geographical Names, UNGEGN) használ a földrajzi nevek egységesítése során. A magyar változatok elkészítése lehetővé teszi és elkészítésével bizonyítja is a magyar névtan integrálását a nemzetközi névtani tudományos diskurzusba. A kötet azonban ennél is többet kínál: a tanulmányokból végigkövethető egy mintaszerű magyar terminológiai projekt tudományos alapozása, módszertani kidolgozása, gyakorlati megszervezése, a fiatal kutatói utánpótlás kinevelése is.

2. A névtani kutatásoknak komoly és régi hagyományai vannak az egyes országokban, így Magyarországon is. A névkutatás nemzeti tudományként indult, elsősorban a személynevek, helynevek összegyűjtése, publikálása és elemzése céljával. A munka során egy-egy szakmai diskurzusközösségnek kialakult a célnak megfelelő, a közmegegyezésen és a ha-